

KÜRT SORUNUNA TOPLUMSAL BAKIŞ (2010-2022)

Prof. Dr. A. Betül Çelik
Prof. Dr. Evren Balta
Prof. Dr. Mehmet Gürses

**KÜRT SORUNUNA
TOPLUMSAL BAKIŞ
(2010-2022)**

Prof. Dr. A. Betül Çelik
Prof. Dr. Evren Balta
Prof. Dr. Mehmet Gürses

KÜRT SORUNUNA TOPLUMSAL BAKIŞ (2010-2022)

Barış Vakfı Yayınları

Rapor: 4

Düzeltili: Ebru Aydın

Kapak tasarım ve mizanpaj: Feyza

Basım Tarihi: Nisan 2022

Basıldığı Yer: Armoni Basım Matbaacılık Ambalaj San. Tic. Ltd. Şti.
Maltepe Mah. 2. Matbaacılar Sitesi No: 1NF9-12 34093 Topkapı/İstanbul

Sertika No: 52599

İSBN: 978-605-83546-8-5

Bu yayın ücretsizdir. Satılamaz. Tüm hakları saklıdır. Barış Vakfı'nın izini olmadan çoğaltılamaz.

Barış Vakfı

www.barisvakfi.org

✉ info@barisvakfi.org f [barisvakfi](https://www.facebook.com/barisvakfi) t [barisvakfi](https://www.instagram.com/barisvakfi)

Kalyoncu Kulluğu Mah. Ömer Hayyam Cad. Aydın Apt. No: 40 Kat:1 D: 5
34435 Beyoğlu/İstanbul

Tel: +90 212 249 26 54 Faks: +90 212 249 26 54

Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği

www.turkey.fes.de/contact.TR@fes.de

Bu kitap Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) Derneği Türkiye Temsilciliği'nin katkıları ile hazırlanmıştır. Bu kitapta yer alan görüşler FES Derneği Türkiye Temsilciliği'nin görüşlerini temsil etmez.

Bu çalışmada bizle verilerini paylaşan KONDA Araştırma şirketi'ne ve her daim bize destek olan KONDA Araştırma ve Danışmanlık Genel Müdürü Bekir Ağırdır'a ve KONDA araştırmacısı Erman Bakırcı'ya iten teşekkürlerimizi sunarız.

İÇİNDEKİLER

Yazarlar Hakkında.....	5
Sunuş.....	7
Giriş.....	9
I. Kürt Sorununun Kökeni ve Endişe Siyaseti.....	14
II. Ayrımcılık ve Toplumsal Kutuplaşma.....	20
III. Kültürel Haklar ve Tanınma Sorunu.....	24
IV. Siyasi Haklar.....	28
V. Dış Politika ve Kürt Siyaseti.....	31
VI. Kürt Sorununa Çözüm Yaklaşımları ve Müzakere Gündemi.....	34
Sonuç ve Değerlendirme.....	38
Ek 1: Çalışmada Kullanılan KONDA Anketleri.....	44

Yazarlar Hakkında

Prof. Dr. Ayşe Betül Çelik, 2002’de Binghamton University’den Siyaset Bilimi doktorası almıştır. Halen Sabancı Üniversitesi’nde siyaset bilimi ve çatışma çözümü alanlarında ders Çelik, doktora tezini İstanbul’daki hemşeri ve Kürt dernekleri üzerine yazmıştır. 2009’da American University (ABD) ve 2013’te de University of Sydney’de (Avustralya) ziyaretçi öğretim üyeliği yapmıştır. Çalışma alanları; çatışma çözümü, Kürt sorunu, zorunlu göç, sivil toplum ve barış inşası, toplumsal kutuplaşma ve mutabakat, toplumsal cinsiyet ve barış inşası yöntemleridir. Türkiye’de 90’larda yaşanan zorunlu göçü anlattığı “*Zorunlu Göç*” ile *Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* adlı ortak yazarlı ve barış süreçlerinin nasıl canlandırıldığını incelediği *Türkiye’de ve Dünyada Barış Süreçleri: Anlamak ve Canlandırmak* adlı bir düzenleme kitabı bulunmaktadır. Prof. Çelik, siyasi partiler ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarına çatışma çözümü ve barış süreçleri konusunda danışmanlık yapmıştır. Akdeniz Kadın Arabulucular Ağı Türkiye grubunun liderliğini yürütmekte aktif olarak projelerde danışman ve eğitimci olarak görev almaktadır.

Prof. Dr. Evren Balta, Özyeğin Üniversitesi öğretim üyesi ve Uluslararası İlişkiler bölüm başkanıdır. Doktorasını Siyaset Bilimi üzerine CUNY- The Graduate Center’den, yüksek lisans derecelerini uluslararası ilişkiler üzerine Columbia University ve Sosyoloji üzerine ODTÜ’den, lisans derecesini de Uluslararası İlişkiler üzerine Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden almıştır. Çalışmaları karşılaştırmalı siyaset, siyasal şiddet, güvenlik, dış politika, vatandaşlık ve ulus ötesi siyaset alanlarında yoğunlaşmaktadır. Balta’nın çeşitli dergilerde yayımlanmış makalelerinin yanı sıra *Türkiye’de Devlet, Ordu ve Güvenlik Siyaseti* (İsmet Akça’yla birlikte, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010); *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler* (İletişim Yayınları, 2014); *Kuşku ile Komşuluk: Türkiye ve Rusya İlişkilerinde Değişen Dinamikler* (Gencer Özcan ve Burç Beşgül’le birlikte, İletişim

Yayınları, 2017) adlı derlemeleri ve *Küresel Güvenlik Kompleksi: Uluslararası Siyaset ve Güvenlik* (İletişim Yayınları, 2012); *Tedirginlik Çağı: Şiddet, Siyaset ve Aidiyet Üzerine* (İletişim Yayınları, 2019); *The American Passport in Turkey: National Citizenship in the Age of Transnationalism* (Özlem Altan-Olcay’la birlikte, University of Pennsylvania Press, 2020) ve *Gelecek Siyaseti: Küreselleşme Devlet Demokrasi ve Kimlik* (Fuat Keyman’la birlikte, Ayrıntı Yayınları, 2022) isimli kitapları mevcuttur. Balta aynı zamanda Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi kıdemli araştırmacısı ve TÜSİAD bünyesinde oluşturulan Küresel Siyaset Forumu’nun akademik koordinatörüdür.

Prof. Dr. Mehmet Gürses, 2007’de University of North Texas’tan Siyaset Bilimi doktorası almıştır. Halen Florida Atlantic University Siyaset Bilimi Bölümü’nde çatışma ve çözümleri, etnik çatışmalar ve çatışma sonrası barış ve demokratikleşme alanlarında dersler vermektedir. Bu alanlardaki çalışmaları çok sayıda akademik dergide yayımlanmıştır. Prof. Gürses Kürtler, Ortadoğu ve demokratikleşme konusunu ele alan iki derleme kitabının eş editörüdür. Bunların yanı sıra *Anatomy of a Civil War* (Bir İçsavaşın Anatomisi) adlı kitabın da yazarıdır.

Sunuş

Türkiye çok zor günler geçiriyor. Önümüzde yeni bir seçim var. Bu seçimlerin herhangi bir seçimden öte anlamlar taşıdığı çok açık. Seçimler Cumhurbaşkanı Hükümet Sistemi'nin geleceği açısından belirleyici olacak. Güçlendirilmiş Parlamenter Sisteme Geçiş tartışması yoğunlaştı. Bu süreçte Kürt meselesi de sık sık gündeme geliyor.

Barış Vakfı, 19 Kasım 2021 tarihinde İstanbul'da, 4 Aralık 2021'de İzmir'de ve 5 Şubat 2022 tarihinde Mersin'de "Yeni Döneme Geçişte Çatışma Çözümü: Sorunlar ve Fırsatlar" başlıklı üç ayrı arama toplantısı gerçekleştirdi. Yüz yüze yapılan toplantılara yüzün üstünde farklı disiplinlerden sivil toplum temsilcisi, akademisyen, yazar, aktivist ve gazeteci katıldı.

Barış Vakfı, yedi yıl önce yola Cuma Çiçek ve Vahap Coşkun'un hazırladığı "Dolmabahçe'den Günümüze Çözüm Süreci: Başarısızlığı Anlamak ve Yeni Bir Yol Bulmak" başlıklı raporunu yayımlayarak çıktı. Rapor, 2013-2015 Çözüm Süreci'nin başarısızlığına ve barış çalışmalarına/arayışlarına odaklandı.

Bu kez, Prof. Ayşe Betül Çelik, Prof. Evren Balta ve Mehmet Gürses'in hazırladığı "Kürt Sorununa Toplumsal Bakış (2010-2022)" başlıklı raporla, Kürt meselesinde son 12 yılda yaşanan toplumsal değişim analiz ediliyor ve yeni dönemde çözümün sorunlarına ve imkânlarına dair perspektifler ele alınıyor.

Aktüel siyasal tartışmaların, gelişmelerin peşinden sürüklenmeden, sorunun toplumsal boyutunu öne çıkaran bir çalışma olması, barış arayışları ve çatışma çözümü çalışmaları açısından önemli. KONDA Araştırma ve Danışmanlık şirketinin 2010-2022 yılları arasındaki araştırma verileri, çalışmayı kolaylaştırırken tespitleri güçlendirdi.

Son yıllarda gençlerin çözüme/barışa daha fazla meyil ettiklerine dair çeşitli iddiaların aksine araştırma verilerinin nesnel değerlendirmesi gibi çeşitli özellikleriyle dikkat çeken bir çalışmayla karşı karşıyayız.

Siyasi liderlerin kullandıkları dilin, sergiledikleri yaklaşımların toplumun duygu ve düşüncelerinin oluşmasında veya değişmesinde belirleyici olduğu bulgusu çok çarpıcı bir olgu olsa gerek.

Rapor, Türkiye'nin kendine has özelliklerini ve yakın tarihteki arayışların eksiklerini, yanlışlarını ve kazanımlarını hatırlatıyor. Barış Vakfı gibi çatışma çözümü ve barış mücadelesine odaklanmış sivil toplum kurumları için önümüzdeki dönemin daha bir meşakkatli olacağının da habercisi gibi öte yandan. Bu anlamda sorumluluk ve görev hatırlatması yapıyor.

Bu özverili çalışmayla vakfımızla büyük bir dayanışma örneği sergileyen, barış mücadelesinin değerli insanları A. Betül Çelik, Evren Balta ve Mehmet Gürses'e Barış Vakfı adına çok teşekkür ederiz.

KONDA Araştırma ve Danışmanlık'ın bu kapsamdaki on yıllık araştırma verilerini hocalarımızla ve bizimle paylaşan değerli dostumuz Bekir Ağırdır'a da teşekkür ederiz. Onun kıymetli katkısı olmasaydı bu raporun ortaya çıkması çok zor alacaktı.

Raporun basılmasına katkı suna Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) Derneği Türkiye Temsilciliği'ne ayrıca teşekkür ederiz.

Toplumsal barışa katkı sunması dileğiyle iyi okumalar.

Barış Vakfı
Yönetim Kurulu Başkanı
Hakan Tahmaz
Mart 2022

Giriş

Türkiye’de çeşitli adlarla bilinen Kürt sorununun geçmişi ve nasıl çözülmesi gerektiği üzerine birçok çalışma yapıldı. Bu çalışmaların çoğu sorunun nasıl tanımlanması gerektiği ve demokratik çözüm yollarının sorunun hangi boyutlarına çareler üreteceği üzerineydi. 2000’li yıllar Türkiye adına bu sorunun toplumsal anlamda ilk defa “Barış Süreci” kapsamında konuşulduğu yıllar olarak Türkiye tarihinde önemli bir zaman dilimine işaret etmektedir. Fakat ne yazık ki bu sürecin toplumsal boyutu, yani farklı aidiyetlere sahip bireylerin Kürt sorununun değişik boyutlarına nasıl baktığı ve sorunun nasıl çözülmesi gerektiğine dair duygu ve düşüncelerine yönelik kapsamlı çalışmalar halen çok az sayıdadır.

3 Kasım 2002’de yapılan Türkiye Genel Seçimleri’ni Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) yüzde 34 oy oranı ve yüzde 65 milletvekiliyle kazandı. AK Parti, bu sonuçla 1991’den bu yana koalisyon ortağı olmadan iktidara gelen ilk parti oldu. AK Parti’nin ilk döneminde özellikle Türkiye’nin Batı’yla ilişkilerinin gelişmesi ve Türkiye’nin Avrupa Birliği’yle (AB) yakınlaşması Kürt sorununun çözümü için olumlu bir ortam yarattı. AK Parti, Kürtler için (çok sınırlı da olsa) kültürel hakları onaylayan reformları zorladığında Kürt meselesinin normalleşmesi daha da ilerledi. 2000’li yıllar boyunca Kürt sorununun çözümü için siyasi seçeneğin konuşulduğu bir Barış/Çözüm Süreci deneyimlendi.

12 Ağustos 2005’te zamanın Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Diyarbakır konuşması Kürt sorununun devlet nezdinde tanınması açısından önemli bir konuşma olarak tarihe geçti. “Geçmişte yapılan hataları yok saymak büyük devletlere yakışmaz,” dediği konuşmasında Türkiye hükümetinin Kürt sorununu çözerek “büyük devlet” iddiasında olduğunu belirten başbakan, demokratikleşme sürecinden geri dönmeyeceğini belirterek Kürt sorununun çözü-

münü de sahiplenmişti.¹ 2005’lerde başlayan bu süreç² ancak dört yıl sonra toplumla paylaşıldı. Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün 11 Mart 2009’da Kürt sorunuyla ilgili “ilerleyen günlerde çok iyi şeyler olacağını”³ söyleyerek duyurduğu süreç; önce “Kürt Açılımı” sonra “Millî Birlik ve Kardeşlik Projesi” ve en sonunda da “Demokratik Açılım” adını almıştır. Sürecin adındaki değişimlerden de anlaşılacağı üzere, bu dönemde Kürt sorununun çözümüne dair net politikalar geliştirilmediğini ve sürecin toplumsallaştırılmasına dair net adımlar atılmadığını söylemek yanlış olmaz. Sürecin 2011’de dondurulması sonrasında 2013’e kadar Türkiye’de çatışmaların tekrar nüksettiği bir dönem yaşandı.

2013 yılının başlarında AK Parti hükümeti, bu defa Kürt siyasi aktörü Barış ve Demokrasi Partisi’nin (BDP) milletvekilleri yoluyla, PKK (Partiya Karkerên Kurdistanê) kadroları ve örgütün İmralı’daki lideri Abdullah Öcalan’la yeni bir müzakere dalgasının başladığını ilan etti. Daha da önemlisi, bu sefer Barış Süreci’ne halk desteğini artırmak çabasıyla Türkiye’nin yedi bölgesinde çeşitli halk kesimleriyle konuşarak, halkın Barış Süreci’ne dair duygu ve düşüncelerini dinleyecek bir oluşum başlattı: Akil İnsanlar Heyeti. 2009-2011 dönemindeki sürece göre çatışmanın tarafları arasındaki diyalogun daha olumlu yürüdüğü ve halkın barış desteğinin daha yüksek olduğu bu dönem, 28 Şubat 2015 tarihli Dolmabahçe Zirvesi’nden 10 maddelik bir “mutabakat” metni çıkmasına rağmen bu olumlu gelişmeden kısa bir süre sonra kapandı. Barış masasının neden terk edildiğine dair birçok akademik çalışma ve uzman görüşü yayımlandı. Fakat Barış Süreci’nin sonlanması ya da en iyi haliyle rafa

1 “Kürt Sorunu Benim Sorunum”, *Hürriyet*, 2005 <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kurt-sorunu-benim-sorunum-341847>. Ulaşım tarihi: 8 Şubat 2022.

2 <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/247892-baris-girisimi-ve-basbakan-erdogan-la-ilk-gorusme>. Ulaşım tarihi: 17 Şubat 2022.

3 “Başlangıcından Bugüne Gün Gün Çözüm Süreci”, CNNTürk, 2014, <https://www.cnnturk.com/fotogaleri/turkiye/baslangictan-bugune-gun-gun-cozum-sureci?page=3>. Ulaşım tarihi: 19 Ocak 2022.

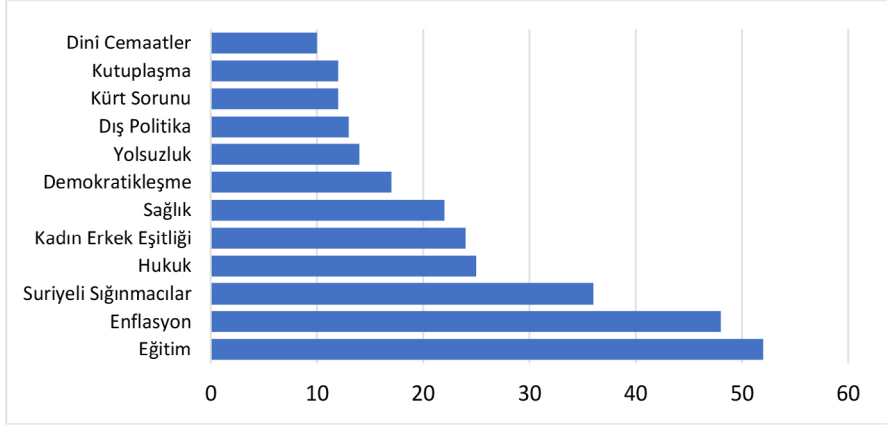
kaldırılmasının toplumdaki yankıları hakkında halen çok fazla bir bilgiye sahip değiliz. Dahası Temmuz 2016 Darbe Girişimi sonrası iki yıl süreyle yaşanan olağanüstü hal dönemi ve sonrasındaki Kürt siyasi elitlerine ve belediyelerine karşı yürütülen cezalandırıcı hukuk süreci ve daralan demokratik siyaset ortamının Kürt sorununa dair algıları nasıl etkilediğiyle ilgili çok az çalışma bulunmaktadır.

2000’li yıllar Kürt sorununun iç siyaset kadar dış siyaset açısından da önem kazandığı yıllardı. Türkiye’de siyasal elit 2003’te ABD’nin Irak’ı işgal etmesi ve ardından Kuzey Irak’ta Kürdistan Bölgesel Yönetimi’nin (KBY) kurulmasıyla Kürtlerin birleşik bir Kürt bölgesi oluşturmaları için ortaya bir güç boşluğu çıkardığına inanıyordu. Bu endişe bir yandan KBY ile ilişkilerin geliştirilmesi üzerinden bir yandan da İran ve Suriye’yle bölgesel güvenlik antlaşmaları üzerinden aşılmaya çalışılıyordu. Her ne kadar Barış Süreci sırasında KBY ile ilişkiler geliştirilmiş olsa da Suriye’deki gelişmelerin Barış Süreci’ni olumsuz etkilediği aşikârdır. On yılı aşkın süredir devam eden Suriye İçsavaşı, PYD’nin (Partiya Yekîtiya Demokrat) bölgede varlığını güçlendirdiği ve Türkiye’nin güney sınırında bir Kürt gerçekliği olduğunun Türkiye hükûmeti tarafından kabul edilmesi için zorlayıcı bir süreç oldu. Bu açıdan 2000’li yılların ikinci on yılı daralan demokratik siyasi alan ve Kürt sorununun ulusötesi boyutunun bir arada okunmasının kaçınılmazlığına işaret etmektedir. Bu gelişmeler Kürt sorununun toplumsal algı boyutunu çalışırken iç dinamikler kadar bazı dış siyaset süreçlerinin de halk nezdinde nasıl değerlendirildiğine bakılması gerektiğini göstermektedir.

Türkiye’nin önemli bir siyasi ve toplumsal sorunu olan Kürt sorunu bugün hâlâ çözülmemiş bir mesele olarak durmaktadır. Bu araştırmaya esas teşkil eden KONDA verileri göstermektedir ki güvenlikçi/askeri çözüm, Kürt sorununun kendisini etnik olarak Türk olarak tanımlayan gruplar arasında önemini yitirmesine neden olmuştur. Bu gruplara göre Kürt sorunu Türkiye’nin eğitim, enflasyon, göçmenler, demokratikleşme, kadın-erkek eşitliği gibi pek çok yakıcı sorununun arkasında gelmektedir. Aşağıdaki tabloda da görülebile-

ceği gibi (bkz. Tablo I) Ocak 2020 itibariyle Türkiye'nin sadece yüzde 12'si öncelikli sorun olarak Kürt sorununu görmektedir. Ancak kendisini etnik Kürt olarak tanımlayanlar arasında bu oran yüzde 40'lara kadar çıkmakta, Halkların Demokratik Partisi (HDP) seçmenleri arasında ise yüzde 60 oranına yaklaşmaktadır.

Grafik 1: "Türkiye'nin en öncelikli sorunu hangileridir?" KONDA, Ocak 2020

Bu çalışma Kürt sorununun göreceli olarak gündemden düştüğü ama gerek Türkiye'nin demokratikleşmesi gerek eşit ve adil bir vatandaşlık özlemi açısından yakıcı bir sorun olma niteliğini yitirmediği bir dönemde kaleme alınmıştır. Böylesi bir dönemde Kürt sorununun çözümü konusunda ne tür bir siyasi alanın ve hangi olanakların mevcut olduğunun tartışılmasını hedeflemiştir. Geçmiş çatışma deneyimlerinin gösterdiği en önemli bulgulardan birisi askerî/güvenlikçi çözümlerin temel toplumsal sorunları kısa dönemli de olsa gündemden düşürebildiği, ancak bu sorunları yaratan yapısal/toplumsal koşullar hedef alınmadıkça ve herkesi içine alan eşit ve adil bir iç siyasal düzen kurulmadıkça sorunların ortadan kaybolmadığı gerçeğidir. Nitekim Türkiye'nin içinde bulunduğu olağanüstü hal rejiminin ve genel olarak bütün Türkiye'yi ilgilendiren güvenlikçi/otoriter uygulamaların bu son dönemde de meşruiyet kaynağı Kürt sorununun güvenlikleştirilmesi, yani sadece güvenlik odaklı siyaset yoluyla çözmeye dair bir yola girmiş olmasıdır. Bu so-

runa kalıcı bir çözüm bulmamak Türkiye'nin demokrasi/otoriterlik sarmalından çıkamamasının en temel nedenlerinden biridir.

Bu çalışmada biz Türkiye'de Kürt sorununun tanımına dair farklılıkları, çözüme yönelik temel tutumları, kültürel ve siyasi haklar konusundaki farklı grupların yaklaşımlarını analiz etmeye ve bu analizden yola çıkarak kalıcı ve sürdürülebilir bir barış siyasetinin nasıl inşa edileceğini tartışmaya çalıştık. Bu amaçla KONDA Araştırma ve Danışmanlık şirketinin 2010-2022 arası her ay düzenli olarak yaptığı anketleri tarayarak (anket bilgileri için bkz. Ek I), elde edilen verileri temel olarak altı başlık altında analiz ettik: Kürt Sorununun Kökeni ve Endişe Siyaseti, Ayrımcılık ve Toplumsal Kutuplaşma, Kürt Sorununda Kültürel Haklar, Kürt Sorununda Siyasal Haklar, Dış Politika ve Kürt Siyaseti, Kürt Sorunu Nasıl Çözülür ve Müzakere Gündemi.

Bu başlıklar altında analizlerimizi sunduktan sonra sonuç bölümünde Kürt sorununun barışçıl çözümü adına atılabilecek adımlar için olanakları ve zorlukları tartışacağız.

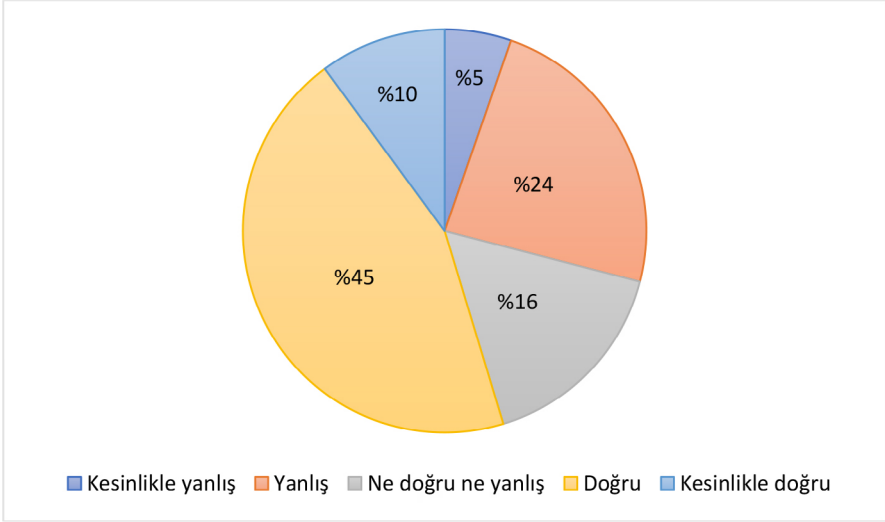
I. Kürt Sorununun Kökeni ve Endişe Siyaseti

Barış süreçlerinin gerekli desteği bulamamasının en önemli nedenlerinden birisi çatışma yaşamış kesimlerin çatışmanın doğasını; yani çatışmaya neden olan sebepleri, çatışmanın taraflarını ve çatışma tarihçesini farklı tanımlamalarıdır. Türkiye’de de durum bu açıdan çatışma yaşayan diğer ülkelerden farklı değildir.

Çatışmanın farklı tanımlanması doğal olarak barışın nasıl olacağını da farklı tanımlanmasına yol açar. Örneğin; çatışmanın sadece bir “terör” sorunundan kaynaklandığını düşünen kesimler için barış ancak “terörün bitirilmesi”yle mümkündür. Oysa yine diğer ülke örneklerinin gösterdiği odur ki özellikle uzun süren çatışmalar belli başlı ayrımcı politikalardan kaynaklansa bile yıllar içinde hem daha çok boyut kazanmış hem de bu sorunlar iç içe geçerek karmaşıklaşmıştır. Kürt sorunu eksenli çatışma ortamının neredeyse 40 yıla dayanan bir geçmişi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, siyasal, kültürel, ilişkisel, ekonomik ve güvenlik boyutlarında birçok sorunu barındıran bir toplumsal gerçeklik haline geldiğinin altını çizmekte fayda vardır. Sorunun bu denli karmaşık hale gelmesi aynı zamanda tarafları daha da kutuplaştırıp çatışmayı tetiklemektedir.

Barış Süreci’nin (resmî olarak) ilk başladığı 2009 yılından yaklaşık bir yıl sonra Nisan 2010’daki araştırmada KONDA, katılımcılara “Güneydoğu ve Kürt sorunu, Kürtlerin ayrı bir devlet kurmak istemesinden kaynaklanıyor” görüşüne ne derece katıldıklarını sormuştur (bkz. Grafik 2). Cevaplar katılımcıların yarısından çoğunun (yüzde 55) bu algıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu oran kendini Türk olarak tanımlayanlarda daha yüksektir (yüzde 58,54). Türklerin yaklaşık yüzde 25’i bu görüşü “yanlış” bulurken, yüzde 16’lık bir kesim net bir görüşe sahip değildir.

Grafik 2: “Güneydoğu ve Kürt sorunu Kürtlerin ayrı bir devlet kurmak istemesinden kaynaklanıyor.” KONDA, Nisan 2010

Türk olmayan katılımcılarda (ki bunun büyük çoğunluğunu kendisini Kürt olarak tanımlayanlar oluşturuyor) Kürt sorununun “ayrı devlet” düşüncesinden kaynaklı olduğu görüşü yüzde 30’larda kalmaktadır. Daha detaylı bir analiz yaptığımızda Kürtlerin sorunu, “ayrılıkçılık” olarak gördüğüne dair kanıt çok zayıf kalmaktadır. Daha açık bir deyişle, Kürtlerin yaklaşık yüzde 60’ı Kürt sorununun “ayrılıkçı” dürtülerden kaynaklandığı fikrini “yanlış” bulmakta ve sadece yüzde 25’lik bir Kürt kesimi bunun “ayrı devlet kurma isteği”nden kaynaklandığını söylemektedir. Bu resim bize çok net bir şekilde kendisini Kürt ve Türk olarak tanımlayanların algı ve söylemlerde önemli oranda ayrıştığını göstermektedir. Bu ayrışma ve algı farkı siyasi elitlerin istekli ve ciddi bir şekilde konuya el atmasıyla değişebilir ve böylece barışa önemli oranda katkı sağlanabilir (bkz. Tablo 1).

TABLO 1: “Güneydoğu ve Kürt sorunu Kürtlerin ayrı bir devlet kurmak istemesinden kaynaklanıyor.” Etnisiteye Göre Dağılım, KONDA, Nisan 2010

Yanıtlar	Diğer gruplar Sayı (%)	Türkler Sayı (%)
Kesinlikle yanlış	82 (16.24)	111 (3.57)
Yanlış	190 (37.62)	667 (21.44)
Ne doğru ne yanlış	76 (15.05)	511 (16.44)
Doğru	131 (25.94)	1.480 (47.60)
Kesinlikle doğru	26 (5.15)	340 (10.94)
TOPLAM	505 (100)	3.109 (100)

Eylül 2015’e yani Barış Süreci’nin sona erip çatışmaların tekrar yükseldiği döneme baktığımızda ise dönemin kötümser bir ortamı yansıtan tabloyla karşılaşırız. Katılımcılara, “Kürt sorununun çözümü için, tek yol terörü yok etmektir,” cümlesine ne derece katıldıkları sorulduğunda katılımcıların yarısından fazlasının bu görüşü desteklediği gözlemlenmektedir (3.402 katılımcının 1.941’i yani yüzde 57,05’i bu cümleye “doğru” ya da “kesinlikle doğru” yanıtını vermiştir).

Fakat bu soruyu parti seçmenleri bazında incelediğimizde ilginç bir sonuçla da karşılaşırız. Bu yanıtı (“kesinlikle doğru”) destekleyen ve Barış Süreci’nin sıkı destekçileri olan AK Parti seçmenlerinin sorunun “terörü yok etmekle” çözümleneceğine dair inancı artarak MHP seçmeni çizgisine yaklaşıırken, CHP’li seçmenlerin kısmen de olsa “savaş” diline karşı çıkmaya başladığı gözlenmektedir. AK Partili seçmenin yaklaşık yüzde 15’lik bir kesimi bu görüşü “yanlış” bulurken, CHP’li seçmenlerde bu oran yüzde 30’lardadır. AK Partili ve MHP’li seçmenin yaklaşık yüzde 65’i “terörü yok etme” eksenli düşünmekte, buna karşın CHP’li katılımcılarda bu oran yaklaşık yüzde 50’lerdedir.

Elbette ki bu bulguları Barış Süreci’nin önemli bir tarafının AK Parti hükümeti olduğu ve Barış Süreci boyunca bu partinin seçmenleri-

nin ağırlıklı olarak partilerine destek verdikleri, süreç bitince de güvenlik söylemlerini destekledikleri, muhalif CHP'lilerin ise AK Parti söylemlerine karşı çıktıkları yorumu olarak da okuyabiliriz. Fakat her iki durumda da seçmenlerin kendi partilerinin barış/çatışma söylemlerinden etkilendiği görülmektedir. Bu sonuç, araştırmanın dikkat çekmek istediğimiz önemli bulgularından birisidir. Türkiye kamuoyunda, görece, ufak bir kesimin parti siyasetinden bağımsız net fikirleri vardır ve bu kesim parti söylemlerinin nasıl kurulduğu, bu sorunun kamuoyu tarafından nasıl anlaşıldığı konusunda kritik bir öneme sahiptir.

Türkiye'nin temel siyasi kutuplaşmasının parti kutuplaşması olma durumu nedeniyle iktidar ve muhalif siyasal partilerin seçmenleri karşı olarak gördüğü tarafın politikalarının tam tersine tutum almaktadır. Kürt sorunu gibi önemli, can yakıcı ve yapısal bir meselede de bu kutuplaşmanın devam etmesi toplumsal uzlaşmayı engelleyerek içinden çıkılmaz bir sarmala dönüştürmektedir. Diğer bir deyişle Kürt sorununun devam etmesi siyasi kutuplaşmayı, siyasi kutuplaşma da Kürt sorununun devam etmesini beslemektedir. Bu konuda partiler üstü bir söylemin ve uzlaşmanın varlığı sorunun çözümünde son derece önem arz etmektedir.

Eylül 2015 KONDA çalışmasında katılımcılara açık uçlu olarak "Kürt sorununu çözmek için ne yapmalıyız?" sorusu yöneltilmiştir. Bu yanıtları "güvenlik eksenli", "demokrasi eksenli", "ekonomik eksenli" ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2015 sonrası kısa süreli vurgu yaptığı "ortak din" eksenli çözümler olarak kategorileştirdiğimizde iki önemli bulgu dikkat çekmektedir: 1) Katılımcıların en çok söyledikleri yöntemler, güvenlik ve demokrasi eksenli çözümlerdir. Bu da 2010'daki çizgiye benzer bir çizgi olmakla birlikte bu dönemin çatışmalı bir dönem olduğu göz önünde bulundurulduğunda yaşanan sıkıntılara rağmen demokratik çözümlerden vazgeçilmediğini görmek resmin olumlu yanıdır. 1980'lerin ekonomik tanımlamaları ve çözümleri ve Erdoğan'ın kısa süreli vurgu yaptığı dini çözümler halk nezdinde pek destek görmemektedir. 2) Yanıtlara parti seçmeni ba-

zında bakıldığında ise CHP seçmeninin güvenlik söylemlerine karşı bir çizgide olduğu görülse de Kürt sorununun demokratik çözümüne de çok net bir desteği olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Bu yanıtlardan Kürt sorununun nedeni ve çözümüne dair görüşlerin toplumda hâlâ güvenlik-haklar ekseninde gidip geldiği sonucu çıkmaktadır. Burada CHP’li seçmenin duruşunun kritik olduğunun da altı çizilmelidir. Eylül 2015 gibi bir dönemde, yani Barış Süreci’nin terk edilmesi, çatışmaların tekrar nüksetmesi, başkanlık sistemine geçişteki gerginlikler ve siyaset dilinin sertleşmesi göz önüne alındığında CHP’li seçmenin güvenlik odaklı çözümlere verdiği destekte bölünmüş olması, bu kesimin Barış Süreci konusunda sanıldığından daha kolay ikna edileceğini fakat demokratik haklar konusunda daha çok bilgilendirilmesi ve destekleri için çalışılmasının gerekli olduğuna işaret etmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere, CHP’li seçmenin yaklaşık üçte biri “güvenlik eksenli” çözümleri “yanlış” bulmakta ve kabaca yarısı bu çözüme destek vermektedir. Bu resim hem CHP’li siyasal elitin kendi tabanını yönlendirmede AK Parti kadar başarılı olamadığının hem de Kürt meselesine yaklaşımda net bir politika belirleyememesinin işareti olarak da okunabilir.

Çatışmaların güvenlik eksenli tanımlanmalarının altında çoğunlukla korkular yatar. Bu korkuların başında ise ülkede çoğunlukta olan kesimlerin etnik çatışmaların tek kaynağını, toprak bölünmesi olarak görmeleri ve ülkenin bölünmesi korkusuyla güvenlik politikalarını destekleyip sorunun diğer boyutlarına gözlerini kapamaları gelir. Türkiye’de bu korku çoğunlukla Sevr paranoyası olarak bilinmekte ve çeşitli araştırmaların gösterdiği gibi⁴ ülkenin etnik çoğunluğunda “dış mihraklar”ın azınlıkları kışkırtarak ülkenin topraklarının bütünlüğüne saldıracağı inancı çok güçlü bir biçimde

4 Çelik, Ayşe Betül, Bilali, Rezarta ve Yeshim Iqbal, “Patterns of ‘Othering’ in Turkey: A study of Ethnic, Ideological and Sectarian Polarization”, *South European Society and Politics*, 22 (2), 2017: 217-238; Çelik, Ayşe Betül, “Agnostic Peace and Confronting the Past: An Analysis of a Failed Peace Process and the Role of Narratives”, *Cooperation and Conflict*, 56(1), 2021: 26-43.

devam etmektedir. Bu inanç ve söylemlerin Barış Süreci boyunca sürece karşı çıkanların destek verdiği bir inanış olduğu Akil İnsanlar Heyeti'nin raporlarıyla da ortaya konmuştur.⁵ Barış Süreci'nin sekteye uğramasından yaklaşık beş yıl sonra Ocak 2020'deki duruma baktığımızda da bu korkuların yoğun bir şekilde toplumda var olduğunu görmekteyiz. Katılımcıların "Türkiye'nin bölünmesinden korkuyorum," görüşüne ne derece katıldıklarına baktığımızda çoğunun ama özellikle Türklerin (kendini Türk olarak tanımlayan 2.815 katılımcının 1.652'si yani yüzde 58,68'i bu ifadeye "katılıyorum" ya da "çok katılıyorum" cevabı verdiğini ve) bu ifadeye destek verdiğini görüyoruz.

Sevr paranoyasının varlığı, otoriter siyasi aktörler tarafından beka siyasetinin tüm toplumsal kriz dönemlerinde harekete geçirilebilmesini ve Türkiye'nin demokratikleşmesinin bir türlü tamamlanamayan bir proje olarak kalmasını kolaylaştırmaktadır. Türkiye'nin ulusal ve bölgesel olarak kendine ve komşularına güvenen, ittifaklar içerisinde güvenle hareket eden bir ülke haline gelmesi ve bu güvenin siyasiler tarafından her daim desteklenmesi ülkenin hem ekonomik hem de siyasal olarak refaha kavuşmasının önkoşuludur.

5 UKAM, "Akil İnsanlar Heyet Raporları", UKAM Yayınları, İstanbul, 2014.

II. Ayrımcılık ve Toplumsal Kutuplaşma

Çatışma iki veya daha fazla tarafın (kişiler veya kurumların) bir veya birden fazla meselede anlaşmazlığı ya da anlaşmazlık içinde olduğu algısı olarak tanımlanır. Kürt sorununda olduğu gibi etnik çatışmalar ya da kimlik eksenli çatışmalarda tarafların farklı kimlik/aidiyetlere sahip olmaları (veya olduklarını düşünmeleri) ve bu kimlikler üzerinde anlaşmazlıklar yaşamaları ve birbirlerini dışlamaları, sorunun temelinde yatan ya da sorun çözülmedikçe ortaya çıkan ve kuvvetlenen süreçlerdir. Diğer bir deyişle, Kürt sorunu gibi etnik çatışma olarak adlandıracağımız sorunlarda, çatışmalı süreç devam ettiği sürece çatışmaya taraf olmuş halk kesimlerinde birbirlerine karşı olumsuz duygu, düşünce ve davranış kalıplarının gelişmesi ve bunların giderek sertleşmesi sürecin bir parçasıdır. Aynı zamanda bu olumsuz kalıplar sürdürdüğü sürece barış süreçlerini başlatmak da devam ettirmek de zordur.

Kürt sorununun çatışmalı evresi, başlangıcında PKK ve devlet güvenlik birimleri arasında yaşanan bir güvenlik sorunu olarak ortaya çıksa da yıllar içinde toplumsal gerginliklere yol açmıştır. Son yıllarda yapılan birçok çalışma Türklerin ve Kürtlerin birbirlerine karşı olumsuz yargıların, duyguların ve davranışların altını çizmektedir.⁶

6 Çelik, Ayşe Betül, Rezarta Bilali veYeshim Iqbal, "Patterns of 'Othering' in Turkey: A Study of Ethnic, Ideological, and Sectarian Polarisation", *South European Society and Politics* 22, Sayı 2, 2017: 217-238; Somer, Murat, "Turkey: The Slippery Slope from Reformist to Revolutionary Polarization and Democratic Breakdown", *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 681(1), 2019: 42-61; Bilali, Rezarta, Ayşe Betül Çelik ve Ekin Ok, "Psychological Asymmetry in Minority – Majority Relations at Different Stages of Ethnic Conflict", *International Journal of Intercultural Relations*, 43, 2014: 253-264; Bilali, Rezarta, Yeshim Iqbal ve Ayşe Betül Çelik, "The Role of National Identity, Religious Identity, and Intergroup Contact on Social Distance Across Multiple Social Divides in Turkey", *International Journal of Intercultural Relations*, 65, 2018: 73-85; Saraçoğlu, C., "Exclusive recognition: The new dimensions of the question of ethnicity and nationalism in Turkey", *Ethnic and Racial Studies*, 32, 2009: 640-658.

Dahası Akil İnsanlar Heyeti raporlarının⁷ ve akademik çalışmaların da ortaya koyduğu üzere çatışma eksenli Türk-Kürt fay hattıyla sınırlı kalmamakta, Türkiye’de birçok grup arasında fakat özellikle Aleviler-Sünniler ve AK Parti seçmenleri-karşıtları arasında toplumsal kutuplaşma gözlemlenmektedir.

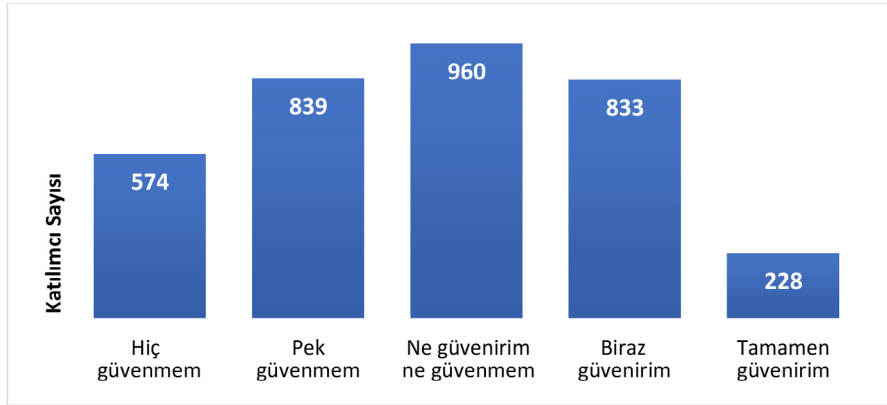
KONDA Nisan 2010 anketlerine baktığımızda genel olarak toplumsal düzeyde etnik farklılıkların kabulüne dair verilere rastlayabiliyoruz. Katılımcılara, “Başka etnik gruptan bireyleri evlilik yoluyla ailelerine kabul etme”ye ne derece olumlu baktıkları sorulduğunda bu fikir genel olarak olumlu karşılanmaktadır (kendini hem Türk hem de Kürt olarak tanımlayanlarda bu oran yüzde 60’larda). AK Partili katılımcıların yüzde 63’ü CHP’li katılımcıların da yüzde 78’i buna olumlu bakarken ikinci en yüksek destek BDP’li katılımcılardan (yüzde 74) geliyor. Fakat aynı soru farklı mezhepten birini kabule gelince bu destek yüzde 50’lilerin altına düşüyor. Kendini Türk olarak tanımlayanlarda kabul yüzde 51, Kürt olarak tanımlayanlarda ise yüzde 61’dir. AK Parti destekçilerinde kabul yüzde 48, CHP destekçilerinde ise yüzde 71’le en yüksek kabule rastlamaktayız.

Bu bulgulardan yola çıkarak diyebiliriz ki 2010 yılı Türkiye’de Kürt meselesine dair liderler bazında adımlar atılmış bir dönemin parçası olduğundan, barışmak ve etnik farklılıkları kabul etmek toplum nezdinde de daha kolay yürütülebilecek bir süreç olma noktasındadır. Mezhepsel farklılıkların kabulü ise etnik farklılıklara göre daha meşakkatli durmaktadır. Oysa aynı dönemde hükümet bir de “Alevi Açılımı” ile “demokrasi ve insan hakları temeli”nde Alevilerin kültürel haklarının kabulü için de bir süreç başlatmıştır. Bu, hem sürecin başarılı olamadığı hem de tarihsel olarak belki de etnik farklılıkların kabulünün mezhepsel farklılıklara göre daha kolay dönüştürülebileceğine işaret edebilir.

7 UKAM, “Akil İnsanlar Heyet Raporları”, UKAM Yayınları, İstanbul, 2014.

Eylül 2012’de katılımcılara bu sefer “Kendilerinden farklı/benzer kişilere ne derece güvendikleri” sorulmuştur. İlginç olarak katılımcılar ne kendilerine benzer ne de kendilerinden farklı etnik gruplardaki bireylere güvenmektedir. Katılımcıların kendinden olana güveni yüzde 30 civarlarındayken başka etnik gruptan olanlara olan güven yüzde 20 civarındadır. Kendini Kürt olarak tanımlayanlarda güven oranı biraz daha fazla olmakla birlikte (Kürtlerde yüzde 29, Türklerde yüzde 18) yine de gruplar arası güvenin oldukça düşük olduğu ortadadır. Benzer bir resim Eylül 2015 çalışmasında da ortaya çıkmaktadır (bkz. Grafik 3). Çalışmada katılımcılara aynı soru tekrar sorulmuştur ve sonuçlar 2012 verileriyle hemen hemen aynıdır.

Grafik 3: “Sizinle aynı gruptakilere ne derece güverirsiniz?” KONDA, Eylül 2015

Eylül 2015 çalışmasında katılımcılara, “Bu ülkede devletin gözünde Türkler ile Kürtler arasında ciddi fark vardır” ifadesine ne derece katıldıkları sorulmuştur. Kendini Türk olarak tanımlayan katılımcıların yüzde 30 civarında bir kesimi devletin Kürtlere farklı davrandığını düşünmektedir. Barış Süreci’ne rağmen toplumsal ve kamusal alanda Kürtlerin ayrımcılığa uğradığını düşünenlerin oranı hâlâ az değildir.

Ocak 2020'ye geldiğimizde, “Damadım/gelinim farklı etnik köken-
den olabilir,” ifadesine olumlu yanıt verenler yine aynı seviyede kar-
şımıza çıkıyor. Katılımcıların yüzde 65’lik bir kesimi bu soruya “ka-
tılıyorum” veya “çok katılıyorum” yanıtını vermiştir. Bu oran hem
Türklerde (yaklaşık yüzde 64) hem de Kürtlerde (yüzde 63,5) benzer
derecede yüksektir. Türkiye’nin Barış Süreci’ni geride bırakması-
nın üzerinden beş yıla yakın bir süre geçmesine rağmen toplumsal
olarak etnik farklılıkların özel alanda kabulünde bir değişim görül-
memektedir. Fakat bu veriyi diğer sonuçlarla karşılaştırarak değer-
lendirmek gerekmektedir. Kamusal alanda Kürtlere karşı olumsuz
düşünce ve değerler devam ederken özel alandaki kabul gerçek bir
çokkültürlülük ve farklılıklara saygıdan daha çok ataerkil aile ya-
pısında farklılıkları egemen kültürde yok etme düşüncesi ya da en
iyimser yorumla göz ardı etme pratiklerinden kaynaklanıyor olabilir.

Etnik farklılıkların kamusal alanda bir ayrımcılık yaratıp yaratma-
dığına dair toplumsal algılar aynen Eylül 2015’te olduğu gibi Mayıs
2016’da da olumsuz bir yerededir. Örneğin; katılımcıların ancak yüz-
de 28 civarında bir kesimi hâkim, savcı ve polislerin karşısındaki-
lerin Türk veya Kürt olmasına göre farklı davranıp işlem yaptığına
ve karar verdiğine inanmaktadır. Bu oran Türk katılımcılarda yüz-
de 23’e düşerken Kürt katılımcılarda yüzde 47’lere yükselmektedir.
Yani toplumsal düzeyde görülen farklılığın kabulünde benzer dü-
şünce tarzı, farklılıkların devlet nezdinde bir ayrımcılığa yol açıp aç-
madığı konusunda önemli bir ayrışma göstermektedir.

Bu bölümün verilerini değerlendirdiğimizde Türkiye’de son yıllarda
yaşanan kutuplaşmanın Kürt sorununun kamusal ve özel alanda ya-
şanan ayrımcılık pratiklerini anlama konusunda da bir ayrışma ya-
rattığı gözlemlenmektedir. Aile gibi özel alanlarda farklılığa karşı çık-
mamak yüksek oranlarda olsa da Kürt vatandaşların kamusal alanda
yaşadığı ayrımcılığa dair inançta bir farklılaşma vardır. Bu açıdan
bakıldığında barış çalışmalarının özellikle Türk ve Kürt kesimlerde
ayrımcılık algısındaki farklılığın araştırılmasına yönelmesi bu sorun-
ların toplum nezdinde konuşulması adına fayda sağlayacaktır.

III. Kültürel Haklar ve Tanınma Sorunu

Etnik çatışmaların önemli bir eksenini haklar alanıdır. Etnik grupların devlet kurumları ve diğer etnik bireylerle siyasi, kültürel ve ekonomik haklar alanında yaşadığı çatışmalar aslında etnik grup bireylerinin varlıklarının tanınması sorunu olarak da söylenebilir. Başka bir deyişle, etnik çatışmalarda devletin ve farklı grupların etnik grup bireylerinin farklı dil, inanç sistemi, mezhep vb. farklılıklardan dolayı kültürel haklarını yaşamak ve korumak taleplerine nasıl karşılık verdikleri önemli bir çalışma konusu olmalıdır; çünkü bu talepler görülmediği ve şiddetle karşılık bulunduğu sürece barış ortamının sağlanamayacağı aşîkârdır.

Kürtlerin en temel eşit vatandaşlık taleplerinden biri anadilde eğitim hakkıdır. Anadilde eğitim hakkının nasıl kullanılacağı ve bunun Kürtçenin statüsünde yaratacağı değişiklikler hem siyasi hem de toplumsal aktörler tarafından neredeyse cumhuriyet kurulduğundan bu yana sıkça tartışılmıştır. Bir yandan Kürtler ve Kürtlerin siyasi temsilcileri anadilde eğitim hakkının altını Kürtlerin reddedilemez temel bir insan hakkı olarak Kürt sorununun çözümündeki en birincil uğrak olarak çizirken, diğer taraftan bu talebe yönelik devletin çeşitli kademelerinden sert açıklamalar yapılmış ve bu konuda Kürtçeye sadece kısmi bir görünürlük sağlanmıştır. Biz bu raporda diğer alt bölümlerde yaptığımız gibi bu talebin içeriğini tartışmaktan daha çok, bu talebin toplumsal olarak kabullenilme oranlarına ve bu oranlardaki değişime bakmak istiyoruz.

KONDA'nın Nisan 2010'da gerçekleştirdiği araştırmada Kürtlerin anadilde eğitim almasına yüzde 41 oranında bir toplumsal destek vardır. Bu soruyu etnik kimlik üzerinden analiz ettiğimizde kendini Türk olarak tanımlayanların yaklaşık yüzde 35'inin anadilde eğitim hakkını doğru bulduğunu görmekteyiz. Yaş üzerinden baktığımızda ise 18-28 yaş arası o dönemde genç olan nüfusun anadilde eğitim hakkına diğer yaş gruplarına oranla daha fazla olumsuz tutum aldığını görmekteyiz. Yine aynı veriye parti kimliği üzerinden baktığımız-

da Kürtlerin o dönemki siyasi temsilcisi olan BDP'ye⁸ oy verenlerin neredeyse tamamının anadilde eğitim hakkını desteklediğini ve AK Parti'ye oy verenlerin anadilde eğitim hakkı konusunda daha olumlu bir tutum sergilediklerini, MHP'ye oy verenlerin en fazla karşı çıkanlar olduğunu ve CHP'ye oy verenler arasında da desteğin düşük olduğunu görmekteyiz. Bir diğer deyişle dönemin siyasi iklimini yansıtır bir şekilde bu temel talebe siyasi düzeyde en fazla destek AK Parti'ye ve BDP'ye oy verenlerden gelmektedir.

Kürtlerin siyasi temsilcilerinin temel taleplerinden bir diğeri olan Kürtlerin varlığının anayasada tanınması sorusuna Eylül 2012'de KONDA'nın gerçekleştirdiği araştırmada nüfusun yüzde 58.77'si olumsuz, yaklaşık yüzde 25'lik bir kesim de olumlu yanıt vermektedir. Toplumun genel olarak yaklaşık yüzde 16'lık kesimi bu konuda "kararsız" bir duruş sergilemektedir. Etnisiteye göre dağılıma bakıldığında ise kendisini Türk olarak tanımlayanlarda toplam görüşmecilerin büyük çoğunluğu (yüzde 65'i) Kürtlerin anayasal varlığının tanınmasına karşı çıkarken, yüzde 18'lik bir kesim ise desteklerini beyan etmiştir. Ne doğru ne yanlış diyenleri de dahil ettiğinizde bu rakam yükselmektedir. "Türkler"de bu görüşün "kesinlikle doğru" olduğunu düşünenlerin oranı ise sadece yüzde 3'tür. Partiler bazında baktığımızda ise hem dönemin iktidar partisi seçmenleri hem de muhalif CHP'liler benzer oranlarda (yüzde 60'lar civarında) böyle bir değişimi "yanlış" bulmaktadırlar. Aynı şekilde her iki partiden de "destek" yüzde 25'ler civarındadır.

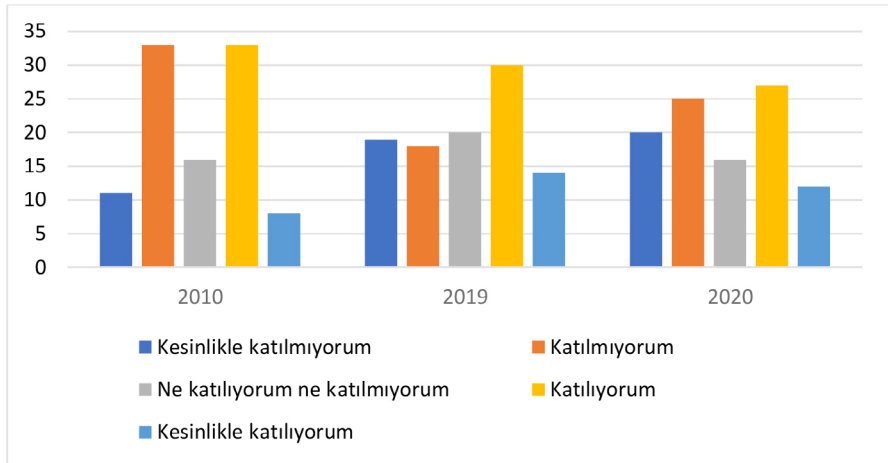
Bu resim Türkiye'nin geçirdiği çalkantılı on yılın sonrasında 2020'lere gelindiğinde nasıl değişmiştir? Ocak 2020'de KONDA tarafından görüşmecilere Kürt çocuklarının anadilde eğitim hakkını destekleyip desteklemedikleri sorulmuştur. Anadilde eğitime yönelik desteğin bu dönemde de tıpkı 2010'da olduğu gibi yine yüzde 40'lar seviyesinde seyrettiğini ifade etmek gerekir. Bu konuyla "ilgilenmediğini"

8 2008'de kurulmuş, 2014'te isim değişikliğiyle Demokratik Bölgeler Partisi (DBP) adını almıştır, bu parti daha sonra Halkın Demokrasi Partisi (HDP) adını alacaktır.

söyleyenlerin oranı ise her iki dönemde de yüzde 16 civarındadır. Diğer bir deyişle 10 yıllık zaman sürecinde anadilde eğitim konusunda toplumsal değişim yaşanmamıştır. Türkiye toplumunun yaklaşık yüzde 40'ı Kürtlerin anadilde eğitim hakkını desteklemekte, yaklaşık yüzde 16'sı bu konuda kararsız olduğunu belirtmekte ve bir diğer yüzde 40 ise bu hakka karşı çıkmaktadır (bkz. Grafik 4).

Grafik 4: “Türkiye’deki Kürt çocuklar anadilinde eğitim alabilmelidir.”

KONDA, 2010, 2019, 2020

Elbette tahmin edilebileceği gibi Kürtlerin anadilde eğitim hakkına 2020 yılında da destek kendisini Kürt olarak tanımlayanlar arasında çok yüksektir (yüzde 75). Kendisini etnik olarak Türk tanımlayanlarda ise anadilde eğitim hakkını destekleme oranı yüzde 32 civarındadır. Bu desteğin partilere göre nasıl ayrıldığına baktığımızda en yüksek desteğin HDP’ye oy verenler arasında (yüzde 95), en düşük desteğin de MHP’ye oy verenler arasında olduğu görülmektedir (yüzde 21). AK Parti seçmeninin yüzde 43’ü anadilde eğitim hakkını desteklerken bu oran CHP seçmeni arasında yüzde 36’dır (bkz. Tablo 2).

Tablo 2: “Parti oy verenler arasında anadilde eğitime destek oranı.” KONDA, Ocak 2020

Parti	Yüzde
HDP	95
AK Parti	43
CHP	36
İyi Parti	26
MHP	21

Toplumun yüzde 40’lık bir bölümünün kültürel hakları desteklediğini, en düşük orana sahip MHP seçmeninde bile bu oranın yüzde 20’lerde olduğunu altını çizmekte fayda vardır. Bu desteğin hep aynı kişiler olmadığını, partilerin siyasi tutumuna göre yer değiştirdiğini de iddia edebiliriz. Siyasal haklar konusunda bir sonraki bölümde yaptığımız tartışma da bu bulguyu destekler niteliktedir.

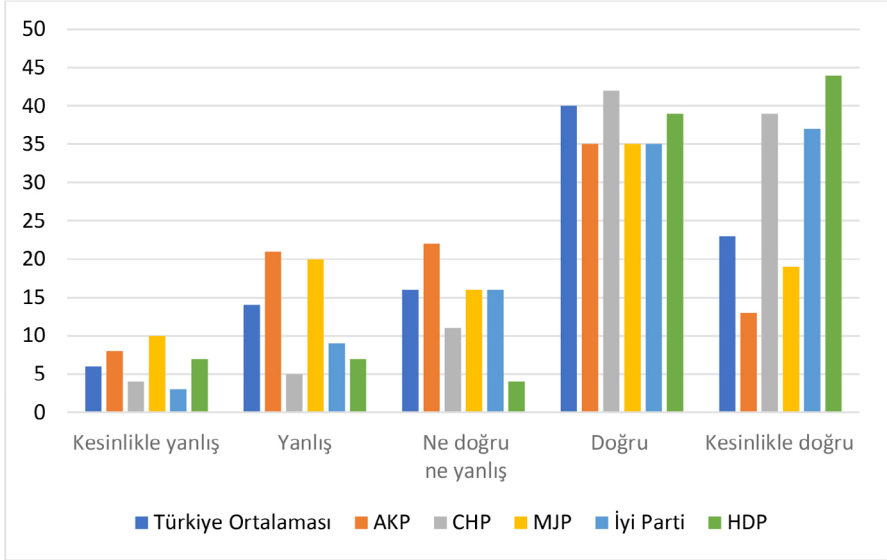
IV. Siyasal Haklar

Türkiye'nin son 30 küsur yılında Kürtler kendi siyasal partileri ile siyasal yaşama katılmaktadırlar. Yine aynı dönemde farklı isimlerle siyasal hayata katılan bu partiler parti kapatma, temsilcilerinin yargı yoluyla siyasetten men edilmesi, üyelerinin haksız gözüaltı/tutuklama gibi gayrihukuki işlemlere maruz kalması, gösteri/yürüyüş haklarının fiili/hukuki yöntemlerle yasaklanması gibi pek çok ayrımcı/dışlayıcı pratiğe maruz kalmışlardır. Ancak son dönemde bu baskı biçimi seçilmiş belediye başkanlarının, kayyım atanması yoluyla görevden alınması şeklinde bir uygulamaya evrilmiştir. HDP'nin 31 Mart 2019 Yerel Seçimleri'nde kazandığı 65 belediyeden altısına mazbata verilmezken 48'ine kayyım atanmıştır.⁹

KONDA'nın Eylül 2019'da yaptığı araştırmada seçilmiş kişilerin görevden alınmasının yanlış olduğunu düşünenlerin oranı yüzde 63'ken, bu pratiği onaylayanların oranı sadece yüzde 20 civarındadır. Oy verilen parti üzerinden dağılıma bakıldığında bunu en çok onaylayanların MHP'ye oy verenler olduğu (yüzde 30), ikinci sırada AK Parti'ye oy verenlerin geldiği (yüzde 29), en düşük oranların ise CHP'ye oy veren seçmenler arasında olduğu görülmektedir (yüzde 9). Etnik kimliğe göre baktığımızda genel olarak sorulduğunda kendisini Türk olarak tanımlayanların yüzde 60'ı, Kürt olarak tanımlayanların ise yüzde 73'ü seçilmiş yönetimin görevden alınamayacağını düşünmektedir.

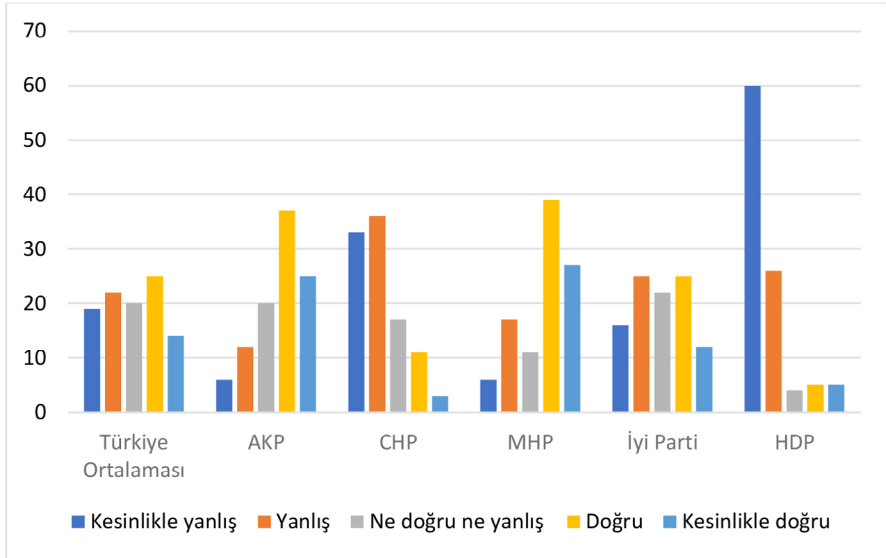
9 "HDP'nin 65 Belediyesinden 48'i Kayyumla, 6'sı Mazbata Verilmeyerek Gasbedildi", *Evrensel*, 2020. <https://www.evrensel.net/haber/415521/hdpnin-65-belediyesinden-48i-kayyumla-6si-mazbata-verilmeyerek-gasbedildi>. Ulaşım Tarihi: 9 Şubat 2022.

Grafik 5: “Vatandaşların oylarıyla seçilen kişilerin görevden alınması demokrasiye aykırıdır.” KONDA, Eylül 2019

Ancak aynı değişken “Diyarbakır, Van, Hakkâri gibi illerdeki seçilmiş belediye başkanlarının yerine kayyım atanması” olarak sorulduğunda ise bu durum değişmektedir. Kesinlikle kayyım atanamayacağını düşünenlerin oranı yüzde 18’ken, bunun doğru bir uygulama olduğunu düşünenlerin oranı yüzde 38’dir. HDP’ye oy verenler arasında yüzde 10, CHP’ye oy verenler arasında yüzde 14, İyi Parti’ye oy verenler arasında yüzde 37, AKP’ye oy verenler arasında yüzde 62 ve MHP’ye oy verenler arasında yüzde 66’dır (bkz. Grafik 6).

Grafik 6: “Diyarbakır vb. gibi illerdeki seçilmiş belediye başkanlarının yerine kayyum atanabilir.” KONDA, Kasım 2019

Tam da bu nokta Türkiye’nin temel demokrasi sorununda Kürt sorununun bir kördüğüm oluşturduğunu göstermektedir. Seçilmiş yöneticiler görevden alınamaz diyen bir kamuoyu, seçilmiş yöneticiler Kürt olduğunda onların görevden alınabileceğini daha yüksek oranlarda onaylamaktadır. Bu durum Kürt siyasetinin gayrimeşru görülmesi ve yine bu sorunun siyasiler tarafından bir “terör sorunu” olarak çerçevelenmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Ancak demokrasi-nin belirli gruplar için askıya alınması, diğer gruplar için de yeri geldiğinde askıya alınabilmesine imkân tanımakta ve Türkiye’nin daha önce ifade ettiğimiz demokrasi-otoriterlik sarkacında gidip gelmesi-ne yol açmaktadır.

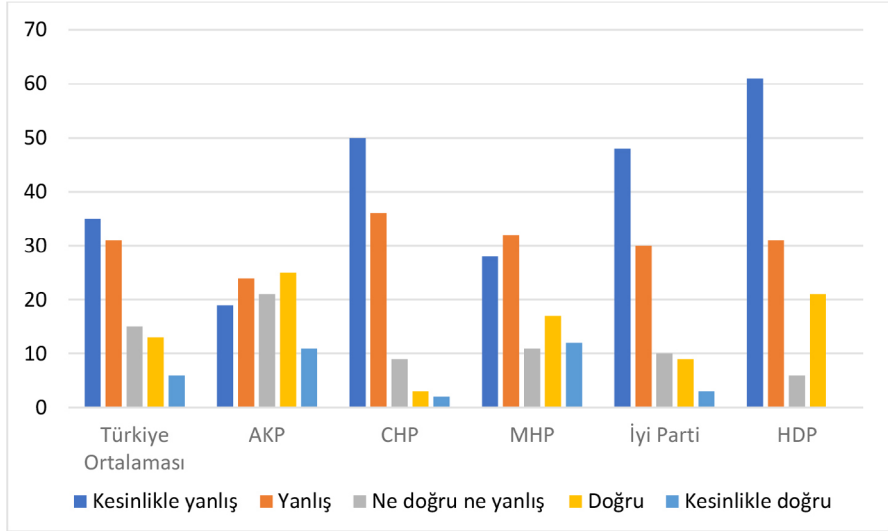
V. Dış Politika ve Kürt Siyaseti

Hemen her dönemde Kürt sorunu Türkiye'nin iç politikasını olduğu kadar dış politikasını da belirleyen en önemli faktörlerden biridir. Bu raporun diğer bölümlerinde tartıştığımız gibi Kürt sorunu bölünme korkusuyla ilişkilidir. Ancak 2011 "Arap Baharı" olarak bilinen isyanlar ve Suriye İçsavaşı sonrası Türkiye'nin Kürt sorununun sınır ötesi boyutu niteliksel ve niceliksel bir dönüşüm geçirmiş ve bölünme korkusu yeniden ve çok güçlü bir biçimde alevlenmiştir.

2015 sonrası kurulan muhafazakâr milliyetçi koalisyon temel meşruiyetini ve devlet içindeki desteğini Kürt sorununun ulusötesi boyutuna yönelik yaptığı dış politika hamleleriyle elde etmiştir. Nitekim Cumhur koalisyonunun dış politikasına destek düşüken, bu koalisyonun Kürtlere yönelik dış politika hamleleri etrafında neredeyse bir ulusal mutabakat vardır ve muhalif partilerle iktidar partileri arasındaki farklılıklar bu politika söz konusu olduğunda göze çarpmamaktadır.

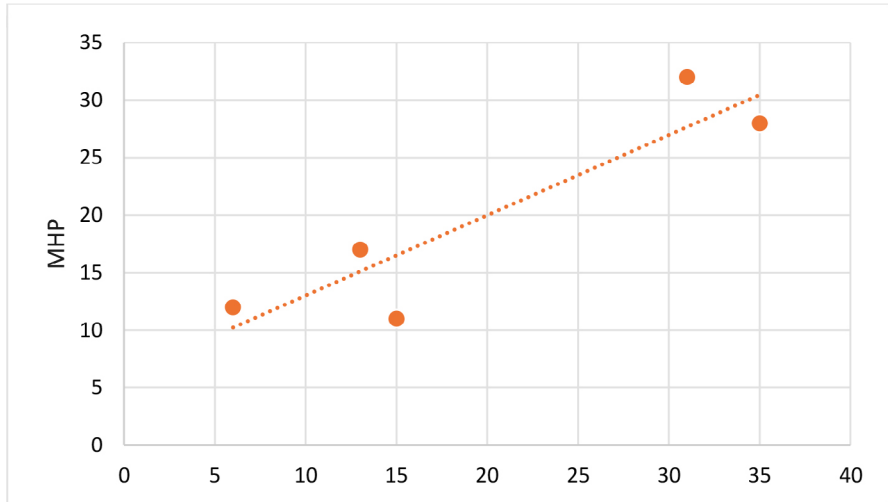
KONDA'nın Eylül 2019'da yaptığı çalışmalardan yola çıkarak hazırladığımız aşağıdaki grafiğin gösterdiği gibi hükümetin Suriye konusundaki politikasını sadece yüzde 19'luk bir kesim desteklemekte ve yüzde 66 bu politikaya karşı çıkmaktadır. Üstelik ilginç bir şekilde Suriye politikasına destek AK Parti seçmeni arasında bile son derece düşüktür. AK Parti seçmeninin sadece yüzde 36'sı, MHP seçmeninin de yüzde 29'u bu politikayı desteklemektedir. CHP, İyi Parti ve HDP seçmenleri bu politikaya karşı son derece eleştireldir.

Grafik 7: “Türkiye’nin Suriye konusunda izlediği politikayı destekliyorum.” KONDA, Eylül 2019

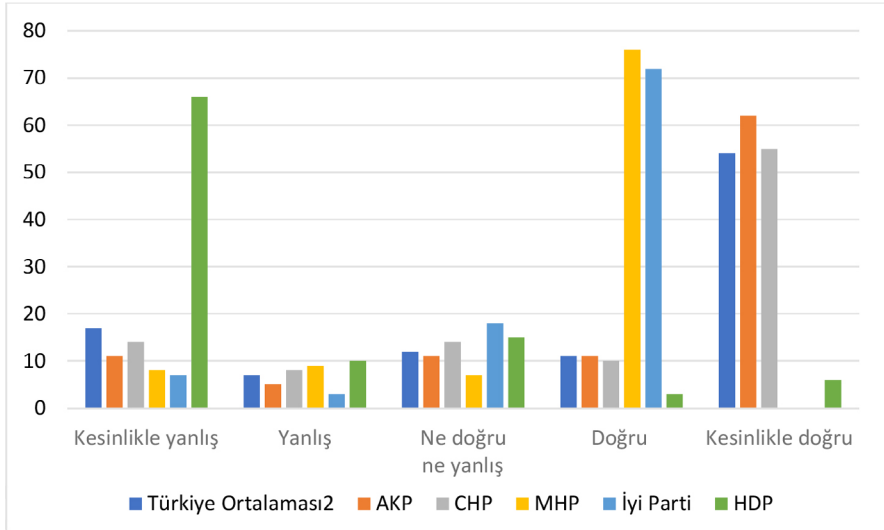
Yine Grafik 8’de görüldüğü üzere bu hükümetin dış politikası konusundaki Türkiye ortalaması MHP ortalamasına çok yakın seyretmektedir.

Grafik 8: “Suriye politikası - Türkiye ortalaması ve MHP.” KONDA, Kasım 2019

Ancak bu soru Suriye’de Kürtlerin devlet kurması engellenmelidir şeklinde sorulduğunda HDP seçmenleri hariç tüm diğer partilere oy verenler bu ifadeyi güçlü bir biçimde desteklemektedir (bkz. Grafik 9). Genel ortalamada görüşmecilerin sadece yüzde 24’ü bu ifadenin yanlış olduğunu düşünmektedir. Yüzde 64’ü ise bu ifadeye katılmaktadır. MHP ve İyi Parti’de bu oranlar yüzde 75 civarında, AK Parti ve CHP’de yüzde 66 civarındadır. HDP’ye oy verenler ise tam tersi bir yaklaşım sergilemekte ve yüzde 75’i bu ifadenin yanlış olduğunu düşünmektedir. Bir diğer deyişle HDP seçmenleri ve diğer parti seçmenleri arasında Kürt sorununa yönelik en önemli kutuplaşma Suriye’deki Kürt varlığı üzerinden ilerlemektedir. Hem müzakere hem kültürel ve siyasal haklar konusunda görece olarak muhalefet partileri arasında varılan uzlaşma ve seçmenler arası yakınlaşma Suriye’de bir Kürt devleti olasılığı ve bu olasılığa Türkiye’nin yanıtı söz konusu olduğunda tamamen kaybolmaktadır.

Grafik 9: “Suriye’de Kürtlerin devlet kurması engellenmelidir.” KONDA, Kasım 2019

VI. Kürt Sorununa Çözüm Yaklaşımları ve Müzakere Gündemi

Dünya örneklerinin de gösterdiği gibi çatışmaları çözmenin/dönüştürmenin tek bir yöntemi ya da formülü yoktur. Her ülke kendi dinamiklerini iyi analiz etmeli ve vatandaşlarının ihtiyaçları ve içinde bulunduğu ortamın gereklilikleri içerisinde bir yol haritası çıkarmalıdır. Fakat bunu yaparken dünyada etnik çatışmaların çözümünden çıkarılan derslerden de faydalanmak zorundadır.

Dünyadaki etnik çatışmaların birçoğu devlet birimleri ile silahlı örgütlerin konuşması yani müzakere yöntemiyle çözülmüştür. 1940-1992 arası içsavaşların müzakere yöntemiyle sonuçlanma oranı yüzde 62'dir.¹⁰ Bu oran Soğuk Savaş sonrası dönemde daha da artmış ve Guatemala'dan Endonezya'ya uzanan geniş bir coğrafyada çok sayıda silahlı çatışma kapsamlı müzakereler yoluyla sonlanmıştır.¹¹ Türkiye'de 2009-2011 ve 2013-2015 arasında yaşadığımız sürece "ön müzakere" adını verebiliriz. Bu süreç çatışma yaşamış tarafların liderlerinin barışçıl diyalogla Kürt sorunundaki önemli konuları masaya yatırmadan önceki ön görüşmeleridir.

Birçok toplum kesimince müzakere yöntemi, çatışma sürecinde düşmanlaştırılmış silahlı kesimleri meşrulaştıran süreçler olarak görülür ve karşı çıkılır. Bu yüzden de müzakere öncesi ve sırasında liderler, toplumun bu liderler diyalogunu kabul etmesi için uğraşmalıdır. Bu açıdan Türkiye'de liderlerin konuşmasına ve düşmanlaştırılmış kesimlerle temasın sürdürülmesi için çalışan yasal aktörlere karşı nasıl bir bakış sergilendiğine bakmak ve bu sürece hangi kesimlerin karşı çıktığını saptamak önemlidir.

10 Walter, Barbara F., *Committing to Peace: The Successful Settlement of Civil Wars*, Princeton University Press, Princeton, 2002.

11 Quinn, Jason, Madhav Joshi ve Erik Melander, "One Dyadic Peace Leads to Another? Conflict Systems, Terminations, and Net Reduction in Fighting Groups", *International Studies Quarterly*, 63(4), 2019: 863-875.

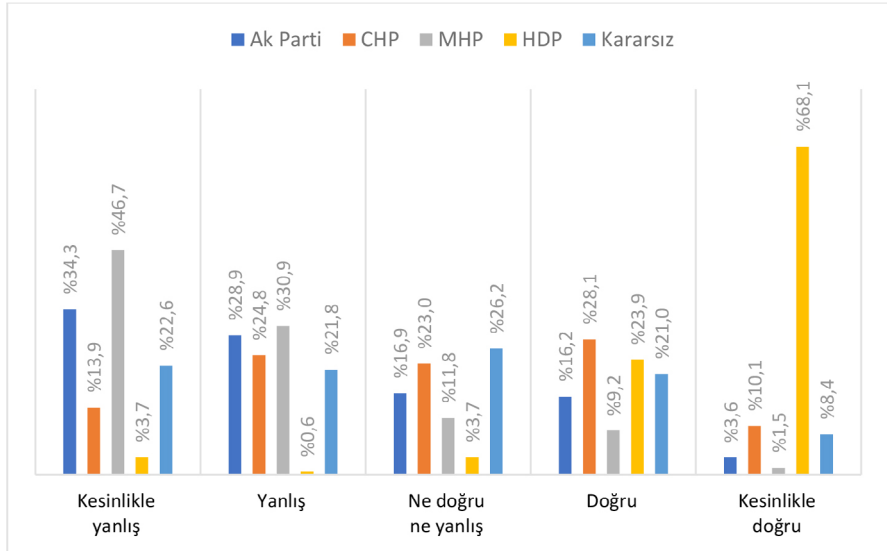
2011’de sekteye uğrayan Barış Süreci Ocak 2013’te tekrar canlandı. Bu sürecin toplum nezdinde nasıl karşılandığına baktığımızda ise ciddi bir onay olduğunu görmekteyiz. Örneğin; Mart 2013’te katılımcılara BDP milletvekillerinin Öcalan’la görüşmesine nasıl baktıkları sorulmuştur. İki yıllık bir duraklama sonucunda Mart 2013’te süreç yeni başlanmış olsa da katılımcıların yüzde 45’i bu görüşmelere olumlu bakmaktadır. Fakat bu destek kendini etnik kimlik olarak Türk olarak tanımlayanlarda yüzde 37,54’e düşmektedir. Benzer şekilde, “Sizce, son zamanlarda hükümetin başlattığı açılım, Kürt sorununu çözer mi?” sorusuna verilen yanıtlara baktığımızda katılımcıların (yüzde 47,25’i çözülebileceğine inanmazken) yüzde 34,47’si “çözer” ve “kesinlikle çözer” yanıtını verirken, kendini Türk olarak tanımlayanlarda bu oran yüzde 29,54’e düşmektedir.

Aynı soruyu parti seçmenleri bazında incelediğimizde sürece en çok AK Parti seçmenin inandığını (AK Partili katılımcıların yarısına yakını) ve bunda da ana faktörün AK Parti hükümetinin Barış Süreci’ni yöneten ana aktör olması olduğunu söyleyebiliriz. Oysa aynı soruda CHP’li katılımcıların büyük bir çoğunluğunun “çözmez” dediğini ve bu çizginin de neredeyse MHP’li seçmen çizgisine yakın bir yerde olduğunu görmekteyiz. Her iki soruda önemli bir gözlem de genç kesimin karşı duruşudur. Gençler, kendilerinden yaşça daha büyük kesimlere göre her iki soruda da istatiksel olarak anlamlı bir şekilde daha olumsuz bir duruş sergilemektedir. Sık sık dillendirilen gençliğin önceki kuşaklara göre toplumsal olaylara farklı yaklaştığı iddiası rafine edilmesi gereken bir tez olarak karşımıza çıkmaktadır. Gençlik Kürt sorununa bakışta beklendiği ve iddia edildiği gibi çok farklı veya demokratik bir tutuma sahip değil gibi gözükmektedir.

Barış Süreci’nin bitip müzakere masasının terk edilmesinden sonra Mayıs 2016’da katılımcılara “Sizce ‘Kürt meselesinde müzakere masasına dönülmelidir’ ifadesi doğru mu, yanlış mı?” sorusuna cevap vermeleri istenmiştir. Bu dönemde müzakerelere destek sadece ufak biçimde düşmüş ve katılımcıların yüzde 28,30 civarı halen müzakereyi desteklediğini ifade etmiştir (yüzde 52,70’i bu ifadeyi “yanlış”

ya da “kesinlikle yanlış” bulmaktadır). En büyük düşüş ise kendini Türk olarak tanımlayanlar arasındadır (yüzde 20). Bu sonuçları parti destekçileri bazında incelediğimizde (bkz. Grafik 10), MHP’li seçmenlerin yüksek bir oranda müzakerelere dönüşe karşı, AKP’li seçmenlerin onu takip eder şekilde biraz az farkla karşı, HDP’li seçmenlerin yüksek bir oranla müzakerelere dönüş taraftarı olduğunu fakat CHP’lilerin orta bir noktada durduğunu görüyoruz. Bu sonuçlar da daha önce yukarıda belirttiğimiz gibi seçmenin Kürt sorununun çözümüne dair farklı politikalara nasıl yaklaştığını etkileyen en önemli faktörlerden birinin siyasi kutuplaşma olduğunun altını keskin bir şekilde çizmektedir.

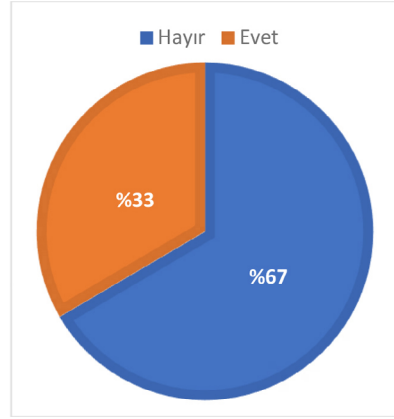
Grafik 10: “Sizce ‘Kürt meselesinde müzakere masasına dönülmelidir’ ifadesi doğru mu, yanlış mı?” Seçmenlere Göre Dağılım, KONDA, Mayıs 2016

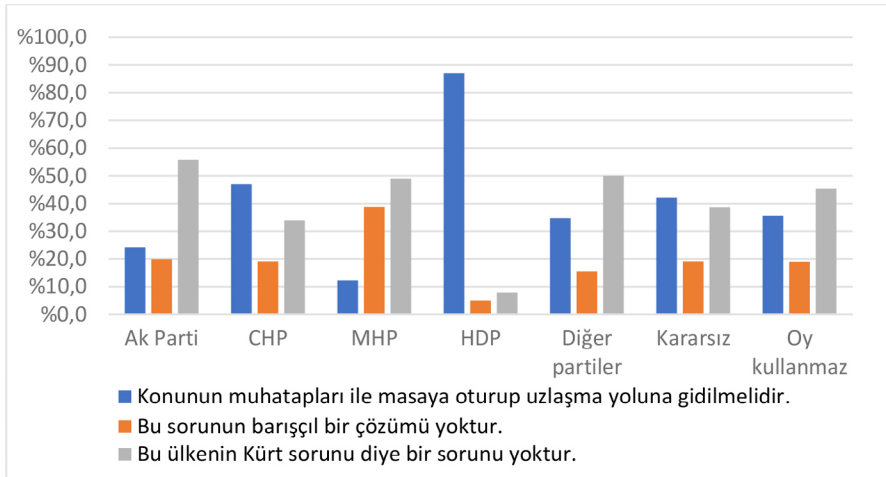
Aralık 2016’da Türkiye’de barış masası tamamen kapanmış ve birçok kriz yaşanmışken katılımcılara, “Sizce Kürt sorununu çözmek için ne yapılmalıdır?” diye sorulmuştur. Bu soruya katılımcıların yaklaşık üçte biri tıpkı bir önceki analizde ifade ettiğimiz gibi, “Konunun muhataplarıyla masaya oturup uzlaşma yoluna gidilmelidir,” cevabını vermiştir (bkz. Grafik 11). Ülkede 2015’ten sonra bir yıl

içinde yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen barışın muhataplarla konuşularak uzlaşmayla çözülmesini gerektiğini düşünen yaklaşık yüzde 33'lük bir kesimin olması bu raporun daha önceki bölümlerinde de altını çizdiğimiz yüzde 30-40'lık bir grubun siyasi/kültürel hakları siyasal iklime bağlı olmadan desteklediğinin ve partiler üstü bir uzlaşma olduğu takdirde önemli oranda kamuoyu desteğinin olacağını bir başka işarettir.

Grafik 11: “Konunun muhataplarıyla masaya oturup uzlaşma yoluna gidilmelidir.” KONDA, Aralık 2016

Grafik 12: “Sizce Kürt sorununu çözmek için ne yapılmalıdır?” Parti Seçmenine Göre Dağılım, KONDA, Aralık 2016

Sonuç ve Değerlendirme

“Giriş”te de ifade ettiğimiz üzere; Türkiye’nin iç ve dış siyasetini etkileyen en önemli sorunlarından biri olan Kürt sorununda Barış Süreci, Türkiye devleti kurumları ve PKK yöneticileri arasında görüşmelerin 2015’te sona ermesi ve tekrar çatışmalı dönemin başlamasına rağmen Türkiye toplumunda önemini koruyan bir konudur. Zaman zaman siyasi aktörlerce “helalleşme”, siyaset arenasında sınır ötesi çatışma, yeni anayasa yazma gerekliliği gibi başlıklar altında tartışılan birçok konu en nihayetinde gene Kürt sorununun çözülmeyen boyutlarıyla sıkı sıkıya ilintilidir.

Bu çalışmada genel olarak Barış Süreci konusu altında atılmış adımları, eksik kalan alanları olanaklar-engeller ekseninde incelemeye çalıştık. Analizlerimizin gösterdiği üzere Türkiye’nin en yakıcı ve baskıcı dönemlerinde dahi barış gündemine ve temel siyasi haklara olan destek yüzde 30’ların altına inmemiştir. Üstelik yine hemen her dönemde bu konuda gri alanda kendini tarif eden yüzde 20’lik bir blok bulunmaktadır. Fakat ne yazık ki 40 yıldır süren çatışma ortamının sorunun tanımlanmasında da çözüm önerilerinde de halen etnik kimlik ve siyasi tercihler ana belirleyici olarak durmakta. 1980 ve 1990’larda hâkim olan sorunun kaynağının sadece ekonomik geri kalmışlıkla tanımlanması geride bırakılmış olsa da 2000’li yıllarda “bölünme korkusu” çözümün önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Siyaseten Kürt sorununun çözümü artık demokrasi-güvenlikleştirme ekseninde salınırken özellikle kendini Türk ve Kürt olarak tanımlayanlarda da sürdürülen politikalara göre aradaki mesafe kısalmış uzayabilmektedir. Örneğin Barış Süreci’nin, Kürt sorununun tanımı ve Kürtlerin siyasi ve kültürel haklarının tanınması adına toplumsal bir yakınlaşma sağladığı ortadadır.

Fakat olumlu açıdan baktığımızda gerek Barış Süreci’nde gerek sonrasında Kürt sorununun barışçıl çözümünü destekleyen gruplar kendi parti siyasetlerine paralel olarak hareket etmektedir. Bu durum liderlerin duruşundaki herhangi bir yumuşamanın toplum nez-

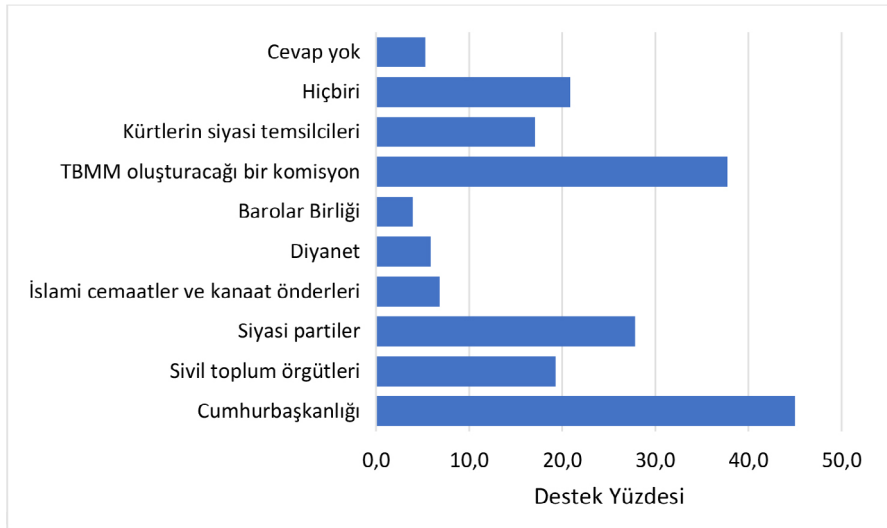
dinde de karşılık bulacağına işaret edebilir. Bu durumun olumsuz yanı ise siyasette var olan ayrımcı, ötekileştiren ve şiddet içeren dilin toplumu bu sorunu çözmeye dair iradede uzaklaştıracak olmasıdır. Bir diğer deyişle bu sorunun uzlaşma içeren söylem ve tutumlarla ele alınması ve partiler üstü bir uzlaşmayla çözülmesi toplumun büyük bir çoğunluğunun desteklediği (ya da en azından karşı çıkmadığı) bir müzakere gündemine öncülük edebilir. Üstelik Kürt sorununun yakıcı bir sorun olarak görülmediği dönemlerde bunu yapmak endişe ve korkuların harekete geçtiği dönemlerde yapmaktan çok daha mümkündür.

Parti aidiyeti açısından bir başka önemli nokta da Kürt sorununun lider söylem ve tutumlarından kaynaklanan “taktiksel” araçsallaştırılmasıdır. Türkiye toplumunun bireyleri için hayati öneme sahip ve siyasi çıkarlar için araçsallaştırılamayacak bir konu olsa da, analizler seçmenlerin çoğunlukla bu konudaki duruşlarını muhalif olarak tanımladıkları partinin politikalarının karşısı olarak gördüklerini gösteriyor. HDP’li seçmenin çoğunluğunun sürekli sorunun barışçıl yöntemlerle çözülmesini istemesine rağmen, AK Partili seçmenlerin parti siyasetine paralel duruş sergiledikleri, MHP’lilerin ise Barış Süreci’ne karşı oldukları, analiz ettiğimiz süreç içerisinde net görülen sonuçlardır. Bu açıdan CHP’li seçmenin duruşunun olası barış süreçlerinde belirleyici olabileceğini belirtmek gerekir. CHP’li seçmenin güvenlik odaklı çözümlere verdiği destekte bölünmüş olması bu kesimin Barış Süreci konusunda sanıldığından daha kolay ikna edileceğine fakat demokratik haklar konusunda daha çok bilgilendirilmesi ve destekleri için çalışılmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Gene aynı açıdan Kürt sorununun demokratik haklar açısından söylemselleştirilmesi, sorunun toplumsal açıdan tartışılması için bir giriş kapısı açabilir.

Barış süreçleri ağır yürüyen, duraksayan, geri dönen ve tekrar başlayabilen farklı evreler içerebilir. Bu açıdan baktığımızda Kürt sorununun çözümünde de bir gün tekrar barış adımlarının atılabileceğini göz ardı etmemek gerekir. KONDA Şubat 2022’deki çalışmasında

katılımcılara “Kürt sorununun çözümünde hangi kurumların katkı sağlayacağı”nı sormuştur. Grafik 13’ün gösterdiği üzere bu konunun en önemli aktörü halen Cumhurbaşkanlığı olarak görülmektedir (katılımcıların yüzde 45’i). Fakat ikinci önemli kurum hâlâ Türkiye Büyük Millet Meclisi’dir. Mecliste oluşturulacak bir komisyonun Barış Süreci için olumlu katkı sağlayacağını düşünen önemli bir kesim vardır (katılımcıların yüzde 38’i).

Grafik 13: “Kürt sorunu çözümüne kim katkı sağlar?” KONDA, Şubat 2022

Bu tabloyu parti seçmenleri bazında incelediğimizde ise şöyle bir resim karşımıza çıkar. Büyük çoğunluğunu AK Partili ve MHP’li seçmenlerin oluşturduğu kesimlerin bu sorunun çözümünde Cumhurbaşkanlığı’nı işaret eden tutumlarının aksine, muhalif partilerin büyük bir kesimi ilk tercih olarak TBMM’de oluşturulacak bir komisyonun barışa katkı sağlayacağını düşünüyor. İyimser bir okumayla iktidar ortağı MHP ve AK Parti’nin seçmenlerinin bile ikinci tercihinin bu komisyon olduğu ve üçte birinin buna destek verdiği düşünüldüğünde barış yapımı için uzlaşmacı bir tutumun halen toplum nezdinde bir karşılık bulduğu söylenebilir.

TABLO 2: “Kürt sorununun çözümüne kim katkı sağlar?” Parti Seçmenine Göre Dağılım, KONDA, Şubat 2022

Kürt sorunu- nun çözümüne kim katkı sağlar?	AK Parti	CHP	MHP	HDP	İyi Parti	Diğer partiler	Kararsız	Oy kullanmaz	Toplam
Cumhurbaşkanlığı	%61	%38	%50	%30	%39	%26	%50	%38	%45
Sivil toplum örgütleri	%10	%28	%16	%27	%26	%23	%19	%15	%19
Siyasi partiler	%21	%34	%30	%42	%34	%28	%26	%20	%28
İslami cemaatler ve kanaat önderleri	%10	%4	%12	%6	%3	%7	%8	%5	%7
Diyanet	%10	%4	%9	%4	%2	%5	%6	%4	%6
Barolar Birliği	%2	%9	%1	%5	%3	%4	%4	%3	%4
TBMM oluşturacağı bir komisyon	%29	%50	%37	%45	%44	%39	%36	%29	%38
Kürtlerin siyasi temsilcileri	%10	%17	%10	%62	%12	%20	%16	%12	%17
Hiçbiri	%18	%21	%20	%7	%25	%22	%21	%29	%21
Cevap yok	%5	%3	%6	%2	%4	%3	%6	%7	%5

Tüm bu gözlemlere rağmen barış çalışmalarının aynı zamanda “tedbirli bir iyimserlik”le yapılması gerektiğinin altını da çizmekte fayda var. Çatışmalar ne kadar uzun sürerse şiddet içeren çözümleri destekleyen kesimlerin pozisyonları da o kadar sertleşir, bu kesimleri

barış çalışmalarına dahil etmek o derece zorlaşır. Türkiye’de de 40 yılı aşkın süredir devam eden ve binlerce hayata mal olmuş bu sorunda ikna edilmesi zor olan yaklaşık yüzde 55’lik bir gruptan söz edebiliriz. Bu kesimin büyük bir çoğunluğunun kendini etnik olarak Türk olarak tanımlayan kesim olduğunu ve bu kesimin tarihsel olarak siyasi eliti oluşturduğunu göz önünde bulundurduğumuzda önümüze çıkan tablonun zorlayıcılığını da kabul etmek gerekli.

Bu açıdan özellikle Sevr paranoyası olarak bilinen ülkenin bölünmesi korkusunun bertaraf edilmesi üzerine çalışmalar geliştirmek gerekmektedir. Gene bu kesimin korkularının dinlenmesi, farklı kesimlerle bir araya getirme çalışmalarının planlanması ve bu kesimin ikna edilmesi için yeni bir dil üretilmesi önemlidir. Elbette bu süreçte Türkiye’nin dış siyaseti ve Suriye’deki gelişmelerin zorlayıcı olduğu açıktır. Barış Süreci açısından belki de en zor aşılabilecek nokta Kürt sorununun artık bir ulusötesi boyutunun da olduğu gerçeğidir. Çalışmamızın gösterdiği odur ki Türkiye’deki bireylerin büyük bir çoğunluğu Suriye politikalarına karşı çıkmakla birlikte söz konusu Suriye’deki Kürtlerin varlığının tanınması olduğunda, özellikle HDP seçmenleriyle büyük oranda ayrıışmaktadır. Bu açıdan da toplumsal seviyede bu sorunun farklı boyutlarının konuşulmasının Barış Süreci’nin yolunun açılması yönünden faydası olacaktır.

Kürt sorununun toplumsal kutuplaşmayla sarmallanmış olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Barış Süreci’nin yarattığı olumlu gelişmeler bazı alanlarda devam etse de siyasi kutuplaşma Kürt sorununun tanımlanması ve çözüm yöntemlerinin belirlenmesinde olumsuz etkisini sürdürmekte, Kürt sorununun çözülmemesi de gergin siyaseti desteklemektedir. Barış Süreci sırasında toplumsal farklılıkların kabulünün daha yüksek olması ve bu olumlu etkinin Barış Süreci bitiminden sonra bile devam ettiği görülmektedir. Fakat Türkiye’de Kürtlerin yaşadığı ayrımcılığa dair algılar yaşanan siyasi havadan etkilenmektedir. Gelineen noktada Kürtlerin eşit vatandaşlık haklarına sahip olduğu algısı baskındır. Oysa çatışma çözümünde sorunun reddedilmesi çözüm için gereken diyalog yollarının açılması konu-

sunda sorun yaratır. Dolayısıyla, Kürtlerin özellikle kamusal alanda yaşadıkları sorunların demokratik bir ortamda tartışılmasının önünün açılması gerekmektedir.

Gene bu açıdan bakıldığında literatürde “çatışma tuzağı” (*conflict trap*) denilen çatışmanın uzun vadeli ekonomik sorunlara yol açarak toplumsal dokuya zarar veren süreçler yarattığına değinmek gerekir. Akademik çalışmalardan biliyoruz ki müzakereyle sonlanan çatışmaların önemli oranda çıktısı demokrasi, barış ve refah olmaktadır.¹² Ne yazık ki çalışmamız özellikle genç neslin Kürt sorununun çözümüne dair inancının zayıf ve demokratik çözüm yollarına dair desteğinin düşük olduğunu göstermektedir. Bu belki de gençlerin gerçek anlamda barış ortamında hiç yaşamamış olmalarından kaynaklanıyor olabilir. Bu açıdan da gençlere özel çalışmalar geliştirilmesinin aciliyeti ve önemini belirtmeliyiz. Yukarıda anlattığımız gibi gençlerle yapılan çalışmalarda da korkuları, beklentileri ve hayalleri üzerine konuşmak gençlerin farklı sesleri dinlemelerine yardımcı olabilir. Bu konuda liderlere de önemli görevler düşmektedir. Yeni nesillere barış ortamının en çok kendilerine huzur, güven, özgürlük ve ekonomik fırsat olarak döneceği anlatılmalıdır. Kürt sorununun artık sınırlar ötesi olduğu gerçeği de göz önünde bulundurulduğunda barışın ekonomik katkısının katlanacağı da hatırlatılmalıdır. Şu anda tehdit olarak görülen süreçlerin farklı bakış açılarıyla fırsat olarak görülmesi sağlanabilir. Suriye ve Irak’ta genç işinsanlarının önemli yatırımlara imza atabileceği ve dönüşen Ortadoğu coğrafyasında hâkim unsur rolü oynayabilecekleri konusunda ikna edilebilirler. Aksi takdirde, devam eden bir çatışma ortamı en çok yeni nesillerin geleceğini karartacaktır.

12 Gurses, Mehmet ve T. David Mason, “Democracy out of Anarchy: The Prospects for Post-Civil War Democracy”, *Social Science Quarterly*, 89(2), 2008: 315-336; Hartzell, Caroline ve Mathew Hoddie, *Power Sharing and Democracy in Post-Civil War States: The Art of the Possible*, New York: Cambridge University Press, 2020.

Ek 1- Çalışmada Kullanılan KONDA Anketleri

Nisan 2010

Eylül 2012

Mart 2013

Eylül 2015

Mayıs 2016

Aralık 2016

Ocak 2019

Eylül 2019

Kasım 2019

Ocak 2020

Şubat 2022

EŞİT, ÖZGÜR VE DEMOKRATİK BİR GELECEK İÇİN BARIŞ VAKFI

www.barisvakfi.org

✉ info@barisvakfi.org

Facebook: [barisvakfi](https://www.facebook.com/barisvakfi) Twitter: [barisvakfi](https://www.twitter.com/barisvakfi)

Tel: +90 212 249 26 54

Faks: +90 212 249 26 54

Kalyoncu Kulluğu Mah. Ömer Hayyam Cad.
Aydın Apt. No: 40 Kat:1 D: 5 34435
Beyoğlu / İstanbul

ISBN 978-605-83546-8-5

9 786058 354685